

EKONOMSKA ZNANOST, ISTRAŽIVAČKA SURADNJA I INSTITUCIONALNA OGRANIČENJA

Maja VEHOVEC
Ekonomski fakultet, Rijeka

UDK: 330.1(497.5):001.89(100)

Izvorni znanstveni rad

Primljeno: 2. 2. 2004.

Znanstvenoistraživački rad na području ekonomske znanosti tradicionalno je bio zatvoren unutar domaćega tržišta i unutar krutih okvira vertikalne discipline. Postupno otvaranje počelo je u devedesetim godina, ali su desetogodišnji rezultati međunarodne suradnje 1993. – 2002. skromna opsega. Nepostojanje nacionalnoga registra međunarodne suradnje sprečava detaljniji i točniji pregled stanja. Podaci su priklijupljeni empirijskom, poglavito kvalitativnom, metodologijom dubinskih intervjua, ali i kvantitativnom analizom javnih podataka o međunarodnoj znanstvenoistraživačkoj suradnji. Cilj je rada bio ispitati institucionalne zapreke za intenzivniju međunarodnu suradnju istraživača u ekonomskoj znanosti. Rezultati su pokazali da još postoje snažna formalna i neformalna institucionalna ograničenja koja sprečavaju konkurentnu sposobnost domaćih istraživača. Svrha je rada identificiranje onih ograničenja koja su istraživači percipirali kao najveća doživljena iznenađenja, odnosno razlike. Iz perspektive priključenja EU ocjenjuju se prednosti i opterećenja institucionalnih promjena s kojima ekonomski znanstvenici konvergiraju u konkurentsko zajedništvo. Poticaji neformalnih institucija upućuju na tzv. *win-win* situaciju.

Maja Vehovec, Ekonomski fakultet, Sveučilište u Rijeci,
Filipovićeva 4, 51000 Rijeka, Hrvatska.
E-mail: maja.vehovec@ri.htnet.hr

UVOD

U ovom radu fokus istraživanja usmjeren je na transformacije koje su se dogodile na užem području ekonomske znanosti u desetogodišnjem razdoblju od 1993. do 2002. u Hrvatskoj. Zadatak je ispitati promjene koje su se dogodile unutar sadr-

žajno-istraživačke komponente ekonomske znanosti u skladu s neoinstitucionalnom ekonomskom teorijom (North, 1990.; Mantzavinos, 2000.; Pejovich, 2003.). S jedne strane analiziraju se formalne institucije kroz koje se oblikuje znanstveno-istraživački rad, a s druge strane ispituju se neformalne institucije (kultura, navike, tradicija) koje potiču i razvijaju međunarodnu suradnju. Motive, inicijative i koristi od međunarodne istraživačke razmjene analiziraju se s različitih gledišta domaćih (istočnih) i stranih (zapadnih) istraživača. Uspoređuju se njihove navike i očekivanja u dosadašnjoj praksi zbog kojih su uočili određene razlike i zbog njih doživjeli ugodna ili neugodna iznenađenja.

Cilj pilot-istraživanja jest utvrditi jačinu institucionalnih promjena i njihov utjecaj na transformaciju ekonomske znanosti. Formalne institucije analiziraju se "čvrstom" kvantitativnom statističkom metodologijom, a neformalne institucije ispituju se "mekšom" kvalitativnom metodologijom, koja se temelji na 15 intervjuu s 11 domaćih i 4 strana znanstvena istraživača. Jedina zajednička karakteristika svih ispitanika bila je posjedovanje određenog iskustva u međunarodnoj znanstvenoj razmjeni.

Struktura rada nakon prvoga uvodnog dijela daje u drugom dijelu opći okvir procesa tranzicije i njezin utjecaj na znanstvenu suradnju. U trećem dijelu analiziraju se međunarodni oblici suradnje, njihova dinamika i opseg te institucionalni kanali kroz koje su se međunarodni istraživački odnosi razvijali. U četvrtom dijelu ispituju se neformalne institucije kroz motive i inicijative koji su poticali istraživačku razmjenu. Uspoređuju se percepcije koje o tome imaju domaći (istočni) i strani (zapadni) istraživači. Peti dio posvećen je analizi ugodnih i neugodnih iznenađenja s kojima su se domaći i strani istraživači susretali u međusobnoj istraživačkoj razmjeni, a identificiraju se i najjače izražene razlike. Šesti dio analizira područja obostranih koristi, u kojima jedni od drugih mogu najviše naučiti, a sedmi dio donosi zaključna razmatranja.

PROCES TRANZICIJE I UTJECAJ NA PROMJENE U ZNANSTVENOJ SURADNJI

Političke, ekonomske i kulturne promjene u Srednjoj i Istočnoj Europi odrazile su se i na znanost i znanstvenike općenito, a posebno na području društvenih znanosti. Društvena znanost, a unutar nje posebno ekonomska znanost, pokazivala je do devedesetih skroman interes za međunarodnu suradnju i širu afirmaciju svoje znanstvene produkcije, iako su i tada postojali pojedini individualni interesi i osobno nastojanje da svojim radovima prodru na međunarodno tržište. Liberalizacija tržišta početkom devedesetih otvorila je nove pri-

like za susrete i razmjenu znanstvenika i njihovih iskustava raznim mogućnostima financiranja međusobne suradnje u znanstvenoistraživačkim projektima.

U Hrvatskoj vlada upravlja tržištem visokog obrazovanja i znanstvenoistraživačkoga rada preko Ministarstva znanosti i tehnologije (u daljnjem tekstu Ministarstvo). Ministarstvo je 2002. godine financiralo iz nacionalnoga proračuna 4 sveučilišta, 66 fakulteta i umjetničkih akademija, 7 veleučilišta, 15 visokih škola, 7 knjižnica i 30 javnih instituta (Bajo, 2003., 74). Privatni je sektor u visokom obrazovanju u samom začetku razvoja, a tako i znanstveno istraživanje u privatnim istraživačkim ustanovama, jer su za sada svi istraživački instituti državne ustanove. Zbog toga znanstvenoistraživački rad u velikoj mjeri ovisi o financiranju Ministarstva, koje raspoređuje sredstva trima skupinama projekata (Bajo, 2003., 52-53). Prvi su tzv. glavni znanstvenoistraživački projekti (tzv. "domaći projekti"), drugi su poticajni projekti za mlade znanstvenike, a treći su višestrano financirani projekti, čemu pripadaju multilateralni i bilateralni međunarodni projekti (tzv. "strani projekti"). Ovo istraživanje ne obuhvaća korporacijske aktivnosti usmjerene na istraživanje i razvoj (R&D), pa istraživači samostalno ili njihovi javni instituti sklapaju privatne ugovore izravno s naručiteljem.

Međunarodna znanstvena istraživačka suradnja na području ekonomije bila je skromna i društveno nepriznata do devedesetih. U devedesetim se međunarodna suradnja započela polako otvarati, pa treba spomenuti ulogu nekih stranih agencija i udruga kao što su USIS (USA), British Council (GB), DAAD (Germany) i nekih drugih njemačkih udruga. To je bilo važno jer su u tom razdoblju hrvatski ekonomski znanstvenici (i ne samo oni) bili izolirani i odrezani od prvoga vala najinteresantnijih znanstvenoistraživačkih programa, kao što su bili ACE projekti, TEMPUS, ERASMUS, SOCRATES, COPERNICUS itd., koji su bili dio europskoga Phare programa. Projekti ACE pribavljali su mogućnost razmjene znanja i iskustva između zapadnih i istočnih akademskih i profesionalnih ekonomista. Zadnji natječaj EU za ACE projekte bio je 1998. godine. On je otvorio mogućnost konkurencije za deset zemalja pristupnica, među kojima Hrvatska nije bila pozvana. Taj je promašaj teško nadoknadiv, osobito kada se uspoređi broj projekata i drugih oblika međunarodne istraživačke suradnje brojnih istraživačkih instituta i sveučilišta iz tranzicijskih zemalja prvoga vala priključenja EU.

Bez obzira na političku izolaciju s kojom je Hrvatska bila suočena, ona je ipak između 1991. i 2000. potpisala bilateralne sporazume o znanstvenoj i tehničkoj suradnji sa 39 zemalja, ali s vrlo umjerenim financijskim pokrićem (Kamenar i Sun-

ko, 2002., 105). Broj izvršenih projekata nije prešao deset postotaka u odnosu na državno financirane projekte u Hrvatskoj (Švob-Đokić, 2003., 463). Međunarodna suradnja s ekonomskoga područja društvenih znanosti ostala je skromna, ali su ekonomski znanstvenici barem imali neke male mogućnosti da razviju međunarodnu znanstvenu suradnju i neke umjerenе mogućnosti za razmjenu studenata i nastavnika.

Naslijeđeni modeli i tipovi znanstvenih istraživanja na području ekonomije predstavljali su golemu prepreku za međunarodnu suradnju. "Hrvatska sveučilišta su ostala s tere-
tom tradicije disciplina i iz toga su razloga još uvijek u procesu tranzicije iz centralno-planske u tržišnu ekonomiju" (Pravdić, 2002., 79). Djelomično i postupno harmoniziranje napravljeno je inovacijama u nastavnim programima, ali je znanstveno istraživanje još uvijek ostalo međunarodno nekonkurentno. Novi pristup interdisciplinarnosti u ekonomskim istraživanjima još je uvijek nakon deset godina tranzicije uglavnom nepriznat na sveučilištima, dok su znanstveni instituti počeli postupno uklanjati zapreke. Službena je promocija u zadnje vrijeme došla zahvaljujući novom Zakonu o visokom obrazovanju, koji je donesen u Saboru u srpnju 2003. S tim novim zakonom EU će dobiti formalni dokaz da je Hrvatska poželjna za integraciju u EU, ali pitanje stvarne neformalne integracije ostat će i dalje otvoreno (Polšek, 2004., u tisku).

TEMELJNI OBLICI MEĐUSOBNE SURADNJE HRVATSKIH I ZAPADNIH (EU) ZNANSTVENIKA U EKONOMSKOJ ZNANOSTI

Oblici međunarodne suradnje hrvatskih i zapadnih (EU) znanstvenika u ekonomskoj znanosti u zadnjih desetak godina (1993. – 2002.) bili su rijetki i skromnog opsega, kako u broju projekata, tako i u broju zastupljenih zemalja. Temeljni je problem ove analize izostajanje izdašnije statističke baze podataka. Naime, postoje dva načina na koji se podaci o takvoj suradnji mogu prikupiti. Prvi je prikupljanje podataka iz interne dokumentacije i tek napravljenog (2003.) registra tekućih međunarodnih projekata u Ministarstvu, a drugi prikupljanje podataka anketnim upitnikom za svaku znanstvenoistraživačku ustanovu u RH i njihove istraživače. Sveobuhvatnoga nacionalnog statističkog registra međunarodne znanstvene suradnje za proteklo razdoblje nema. To, naravno, znači ozbiljnu smetnju svakoj dubljoj analizi, ali upozorava i na dvije nelogičnosti. Prva leži u nedostatnoj kontroli rada u državnoj ustanovi koja se javno financira djelovanjem Ministarstva. Druga je nelogičnost da nema interesa za sustavno praćenje međunarodne istraživačke razmjene i da nema čvrste nacionalne strategijske vizije prema znanstvenoistraživačkoj konkurentnosti. "Kako je znanstvena suradnja dio međudržavne suradnje, te je na taj način i regulirana, ona odražava

formalni interes za znanstvenom razmjenom koji je prilično udaljen od tržišta ili ekonomskog razmišljanja" (Švob-Đokić, 2003., 463). Stanovite pozitivne promjene dogodile su se 2002. i 2003. godine, a one će se reflektirati tek u budućem razdoblju.

U ovom radu diskutira se samo o dijelu međunarodne istraživačke razmjene koju formalno odobrava Ministarstvo. Moguće je da ona obuhvaća pretežit dio sveobuhvatne međunarodne istraživačke djelatnosti Hrvatske na području ekonomske znanosti, ali se to ne može dokazati bez podataka o individualnoj izravnoj suradnji pojedinaca i/ili ustanova, koja nije registrirana u Ministarstvu. Individualna međunarodna znanstvena suradnja i razna umrežavanja u međunarodnim projektima pomoću tzv. "bottom-up" strategija međunarodne znanstvene suradnje dobit će na važnosti s jačanjem konkurentnosti hrvatskih istraživača, s daljnjim međunarodnim otvaranjem i poželjnošću Hrvatske i njezinih partnerskih ustanova te s drugačijim sustavnim odnosom domaćih znanstvenih ustanova prema međunarodnoj suradnji. Znanstveni projekti koji su organizirani pod okriljem Ministarstva rezultat su tzv. "top-down" pristupa razvoju i sklopljenih međunarodnih formalnih ugovora. Dostupna baza podataka Ministarstva službeno je razdvojena na bazu podataka na osnovi multilateralne i bilateralne suradnje.

Multilateralni projekti

Pregled dosadašnje desetogodišnje međunarodne suradnje po multilateralnoj osnovi u sklopu suradnje s EU dan je u Tablici 1.

⇒ TABLICA 1
Multilateralna
znanstvena suradnja s
EU, 1993. – 2002.

Vrsta projekta	Ukupan broj odobrenih projekata	Od toga na području ekonomske znanosti
COST	39	1
TEMPUS	16	1
NATO	4	0
CEI	4	0
EUREKA	18	0
FP5	29	0
Ukupno	110	2

Izvor: Interna dokumentacija MZT

Od 1993. do 2002. godine sveukupno je registrirano 110 multilateralnih projekata. Od toga broja zanemarivo malen broj projekata registriran je na području ekonomske znanosti.

Bilateralni projekti

Bilateralni projekti obuhvaćaju međunarodnu suradnju između dviju zemalja. Za proteklo desetogodišnje razdoblje bilateralna suradnja Hrvatske i ostalih pojedinačnih zemalja prikazana je u Tablici 2.

➔ TABLICA 2
Bilateralna znanstvena
suradnja,
1993. – 2002.

Zemlje	Odobreni projekti	Od toga na području ekonomske znanosti
Hrvatska – SAD	10	1
Hrvatska – VB	16	3
Hrvatska – Austrija	20	0
Hrvatska – Slovenija	33	0
Hrvatska – Njemačka	14	0
Hrvatska – Kina	1	0
	94	4

Izvor: Interna dokumentacija MZT

I u bilateralnoj suradnji udio projekata s ekonomskoga područja bio je skroman i iznosio je 4%. Ministarstvo podržava međunarodnu bilateralnu suradnju ako domaći znanstvenici imaju istodobno odobren tzv. "domaći" projekt u Ministarstvu. Ministarstvo je primarno zainteresirano za financiranje "domaćih" projekata, a međunarodnim projektima pruža sufinancijsku potporu, ako su takvi projekti nastali na temelju postojanja "domaćih" projekata. Postojanje "domaćih" projekata nije domaće ekonomske istraživače ponukalo na jače razvijanje međunarodne suradnje, što su njihovi kolege iz prirodnih, biomedicinskih, biotehničkih i humanističkih znanosti više iskoristili.

U pogledu kriterija za izvještavanje i ocjenjivanje međunarodnih projekata nema jednoznačnosti, jer svaki tip projekta ima vlastiti tip izvještavanja, a on je horizontalno jednoznačan za sve uključene zemlje prema tipu projekta. Generalna je razlika u administrativnoj kompliciranosti za skuplje, odnosno jeftinije, projekte. Međunarodni odjel za znanstvenu djelatnost nije vodio statističku analizu projekata, koja bi bila moguća informacijska baza za raznovrsne analize.

Identifikacija nastalih promjena

Na temelju podataka iznijetih u prethodnim potpoglavljima trebalo bi uočiti sljedeće promjene koje su nastale u promatranom razdoblju. Prva se odnosi na dinamiku suradnje, druga se odnosi na broj projekata, treća se može vezati uz područja istraživanja, a četvrta uz izvore financiranja i novčanu vrijednost projekata na području ekonomske znanosti. Iz podataka koji su dostupni u Ministarstvu može se zaključiti samo o nekim promjenama koje se odnose na dinamiku i broj projekata te područja istraživanja. Podaci koji se odnose na financijske podatke nisu bili dostupni.

U odnosu na dinamiku promjena međunarodne znanstvene suradnje može se govoriti o razdoblju prije 2000. i o razdoblju poslije 2000. Dinamika multilateralne suradnje na

području ekonomskih znanosti kazuje da je prije 2000. godine postojao samo jedan COST (European Cooperation in the Field of Scientific and Technical Research) projekt s ekonomskom temom. Dinamika bilateralne suradnje na području ekonomskih znanosti kazuje da je u suradnji sa SAD-om ostvaren samo jedan projekt, i to nakon 2000. godine. Bilateralna suradnja s Velikom Britanijom otkriva da su prije 2000. godine ostvarena dva projekta, a poslije 2000. godine samo jedan projekt.

No što se može zaključiti o relativno malom interesu za međunarodnu suradnju u godinama nakon 2000.? U tehničkom smislu ili formalno institucionalnom, poslije 2000. godine Hrvatskoj je odobren ulazak u TEMPUS projekte. Započeli su CARDS projekti EU, koje doduše ne prati Ministarstvo, ali su indirektno važni jer su zamijenili nekadašnje PHARE projekte. Od 2003. godine Hrvatska je uključena u međunarodne projekte Framework 6, a TEMPUS projekti su se nastavili. Relativno malen statistički broj projekata koji je evidentiran 2001. i 2002. jednim dijelom može se pripisati 'time lagu', koji je svuda prisutan od trenutka potpisivanja međudržavnih ugovora do trenutka odobravanja međunarodnih projekata na nacionalnoj razini, informiranja znanstvene javnosti, prikupljanja ponuda, recenziranja projektne dokumentacije i konačnog odobravanja. S druge strane, postoje i neformalne institucijske zapreke koje se odražuju na potražnji.

Broj međunarodnih projekata u ekonomskoj znanosti bio je vrlo skroman u odnosu na ukupne međunarodne projekte koje je Ministarstvo pratilo. Samo u multilateralnoj suradnji riječ je o omjeru 2 ekonomska projekta prema 110 znanstvenih projekata u promatranom razdoblju. U evidenciji bilateralne suradnje radilo se samo o 4 ekonomska projekta u odnosu na ukupno odobrena 94 znanstvena projekta. Statistički se radi o vrlo skromnom udjelu od 2% i 4%.

U odnosu na istraživačka područja u ekonomiji do 2000. godine interesna područja domaćih i stranih istraživača bila su poduzetništvo i marketing, prema podacima registriranima u Ministarstvu. Većim otvaranjem međunarodne suradnje valja očekivati da se interesna područja šire i slijede teme karakteristične za regionalno područje.

Postoje i neka opća zapažanja koja treba izdvojiti i naglasiti. Prvo se odnosi na političku uvjetovanost koju međunarodni projekti Ministarstva imaju u odnosu na međunacionalne ugovore zemlje. Međunarodni projekti uvjetovani su međunacionalnim ugovorima zemlje, što znači da ovise o političkim kriterijima koje vlada jedne zemlje želi ispuniti. Budući da takvih ugovora do 2000. godine gotovo i nije bilo, jer

se RH nalazila u svojevrsnoj političkoj izolaciji, međunarodni projekti nisu mogli biti sklopljeni službeno, pa shodno tome nisu mogli ni dobiti financijsku potporu. Nakon 2000. godine uklonjene su političke zapreke i RH je ušla u multilateralne modele financiranja znanstvenoistraživačkoga rada. Činjenica je da je zbog formalnih institucijskih zapreka izgubila mogućnost sudjelovanja u vrlo zanimljivim i korisnim istraživačkim EU projektima, posebno na području ekonomije (primjer ACE projekata), izgubila je vrijeme i za prilagodbu i integraciju u europski znanstvenoistraživački prostor.

Drugo zapažanje odnosi se na statističku nesređenost ili nedostatnost znanstvenoistraživačke baze podataka, jer ne postoji jedinstven nacionalni registar međunarodnih projekata. Valja očekivati da mnogi ekonomski znanstvenici sudjeluju na međunarodnim natjecanjima, ali to jesu li dobili projekt ostaje neregistrirano u javnoj bazi podataka, jer ona jednostavno nije formirana.

Treće zapažanje tiče se sustavne zatvorenosti istraživačkoga rada na području ekonomije, jer su ekonomska istraživanja pokrivala samo 2% međunarodnih multilateralnih projekata i 4% bilateralnih projekata u promatranom razdoblju. Takva situacija pokazuje da postoji slab izvorni ili "bottom-up" interes znanstvenika s ekonomskoga područja za međunarodnu znanstvenoistraživačku razmjenu. Drugim riječima, iako su postojali formalni institucionalni kanali koji su mogli osigurati međunarodnu suradnju (bez obzira na to je li ponuda skromna i jednolična ili obilna i razgranata), činjenica je da se nisu istodobno javili i dovoljno jaki poticaji na strani potražnje, a te su kanale iskoristili istraživači s drugih znanstvenih područja.

Četvrto zapažanje odnosi se na evaluaciju znanstvenoistraživačkih projekata ili znanstvenoistraživačkoga rada općenito. Evaluacija domaćih projekata i stranih projekata razlikuje se. Evaluacija domaćih projekata prolazi kroz dvije slike recenzije domaćih kolega prema općenitim i prilično nepreciznim uputama Ministarstva. Kontrola i administrativno praćenje projekata vrlo je ležerno i neobvezujuće. Odgovornost u zakonskopravnom obliku podjednako nose glavni istraživač i upravitelj ustanove koja je projekt dobila. Prvi je zadužen za kvalitetu projektnoga materijala, a drugi za upravljanje financijskim sredstvima projekta, jer se bez potpisne verifikacije ne može provesti ni jedno plaćanje na temelju troškova nastalih na projektu. Ako glavni istraživač i upravitelj institucije iz bilo kojeg razloga dođu u konfliktnu situaciju, nastaje sukob interesa na projektom zadatku. Ministarstvo je stoga dalo uputu o strukturi trošenja sredstava na projektu, ali se ta uputa na različite načine shvaća i "mekano" kontrolira.

Sami rezultati projekta i kvaliteta znanstvenoistraživačkoga rada kontrolira se više radi forme, a bez utjecaja na reputacijski kapital istraživača. S druge strane evaluacija stranih projekata striktnija je i preciznija. Što je projekt skuplji, njegovo je administrativno praćenje složenije. Pravila ponašanja vrlo su precizna i vrlo detaljna. Odgovornost glavnog istraživača je individualna, a poštivanje ugovornih odnosa nije upitno. Kontrola rezultata projekta je zahtjevna, a pozitivna ocjena povećava reputacijski kapital istraživača na tržištu znanstvenoistraživačkoga rada.

MOTIVI I INICIJATIVE ZA MEĐUNARODNU SURADNJU NA PODRUČJU EKONOMSKOG ISTRAŽIVANJA

U prethodnom poglavlju opisali smo okvire koji su bili zadani u formalno institucionalnom obliku. Oni su bili rigidni i skloniji zatvorenosti nego otvorenosti. Unatoč tome određena međunarodna komunikacija i kooperacija, iako vrlo skromna, ipak se razvijala. Zbog toga je ovo pilot-istraživanje željelo istražiti neformalne institucije analizom motiva koji su ih potaknuli na to da sudjeluju u međunarodnim ekonomskim istraživanjima te ispitivanjem inicijativa za tu suradnju. Ispitano je 11 domaćih istraživača i 4 strana istraživača s različitim područja ekonomske znanosti iz različitih ustanova, različita spola, različitih dobnih skupina i različita iskustva u međunarodnom istraživanju. Dvoje istraživača iz domaće skupine pripadalo je širem području društvenih znanosti (pravo i pedagogija).

Motivi domaćih istraživača

Gotovo svi domaći istraživači u pilot-istraživanju naveli su da postoje tri motiva koja ih nadahnjuju za ulazak u međunarodnu znanstvenu suradnju, a njih su poredali slijedom prioriteta u grupu važnih motiva, grupu dobrodošlih (ali ne i presudnih) motiva i grupu neutralnih ili nevažnih motiva.

U grupu važnih motiva ubrojili su motiv interesa o vlastitoj konkurentnoj sposobnosti, zatim interes za ispitivanje razlika i sličnosti u vođenju i istraživanju između domaćih i stranih projekata te znatiželju i profesionalni interes za upoznavanje stranoga sveučilišta. U grupi dobrodošlih (ali ne i presudnih) motiva naveli su financijski interes. U grupi neutralnih ili nevažnih motiva istaknuli su da promocija vlastite institucije i bolji položaj u okviru vlastite institucije nisu bili uopće poticajni motivi.

Analizirajući odgovore domaćih istraživača, jasno se očava da su motivi domaćih istraživača vezani za njihovu osobnu istraživačku znatiželju u odnosu na vlastitu konkurentsku sposobnost. Izvor tih motiva leži u izvornoj znatiželji

i ambicioznosti da usporede sebe i svoj posao s onim što rade njihove kolege. Osobni motivi za međunarodnu suradnju nisu vezani, odnosno uvjetovani, formalnim zahtjevima za napredovanje u više zvanje ili potrebom za konkurentsko rangiranje fakulteta, odnosno sveučilišta. Formalni poticaji, prema sadašnjim kriterijima, omogućuju publiciranje u zborniku radova međunarodne konferencije ili domaćem časopisu s "međunarodno priznatom recenzijom", što je prilično fluidno ili meko definirani kriterij. Formalno također ne postoji mjerenje konkurentne sposobnosti istraživača po kriterijima međunarodnih standarda kvalitete i angažiranosti, a ne postoji ni vrednovanje i rangiranje domaćih sveučilišta i njihovih sastavnica.

Iako su standardi vrednovanja rada istraživača na drugim područjima znanosti odavno (prije tranzicije) prilagođeni međunarodnim standardima, u ekonomiji je naslijede s kojim se ušlo u tranziciju bilo u tom smislu vrlo siromašno. Feudska zatvorenost domaćega istraživačkog prostora na području ekonomije apsolutno je dominirala do devedesetih. Početkom tranzicije ona se postupno, ali vrlo bojažljivo, počela otvarati, dobivajući neka obilježja otvorenosti, ali ostajući dominantno u okvirima domaćega istraživačkog prostora. Zbog izostanka formalnih i sustavnih poticaja istraživači koji su hrabrije ušli u međunarodnu suradnju imali su samo vlastite poticaje. Gurajući sebe ispred sustava, izazivali su troškove neprihvaćanja okoline te naoko postupali neracionalno.

No njihova se racionalnost sastojala u viziji da će zadobiti koristi statusno i reputacijski u labavim mrežama projektnoga umrežavanja te na taj način stjecati konkurentne prednosti. Budući da nije bilo formalnih institucija kao poticaja za vrednovanje međunarodne suradnje, neformalna institucija običaja i navika, odnosno kulture stvaranja i prezentiranja znanstvenoistraživačkoga rada, teže i sporije se mijenjala, jer zapravo nije mogla zamijeniti ili nadoknaditi osnovna formalna ograničenja. Samo istraživači s jakom osobnom motivacijom za međunarodnu znanstvenoistraživačku razmjenu mogli su preskočiti formalne i neformalne institucionalne zapreke, što su njihovi odgovori i potvrdili.

Kako se tržište znanstvenoistraživačkoga rada u RH otvorilo nakon 2000. godine, oni istraživači koji su imali jake osobne motive za stjecanje konkurentskih prednosti mogli su se lakše uključiti u međunarodne znanstvene projekte. To im je donijelo i mogućnosti kvalitetnijega znanstvenog rada, jer takvi projekti omogućuju prikupljanje i analizu primarnih izvornih podataka, skupljanje kojih je uvijek skupo i složeno, a u kojima se nalazi najveća dodana vrijednost nekoga znanstvenog istraživanja.

Motivi domaćih istraživača izrazito su vezani uz njihov vlastiti interes i zadovoljstvo, što upućuje na to da nedostaje obostrani interes između istraživača i njegove ustanove. Umjesto da zajedničkim djelovanjem dijele pozitivan sinergijski efekt, događa se upravo suprotno i da se istraživači destimuliraju u sudjelovanju u projektima u kojima ovise o menadžmentu ustanove. Takvo je iskustvo prisutnije na fakultetima, a manje u znanstvenim institutima.

Motivi stranih istraživača

Ispitivanje stranih istraživača o njihovim motivima za sudjelovanje u međunarodnoj suradnji donijelo je gotovo oprečne odgovore. U grupi važnih motiva oni su iznijeli da im je osobito bilo važno vrednovanje sudjelovanja i publiciranja radova na osnovi međunarodne suradnje radi njihove osobne promocije, a s ciljem stjecanja statusa i reputacije, te bolji položaj u okviru vlastite institucije, jer se njezin konkurentski rang vrednuje na osnovi publiciranih radova. U grupi dobrodošlih, ali ne presudnih motiva naveli su financijski interes i mogućnost prikupljanja podataka za analizu određenih tema na primjeru tranzicijske ekonomije. Interes o vlastitoj konkurentnoj sposobnosti i ispitivanje razlika i sličnosti u vođenju i istraživanju između domaćih i stranih projekata smatrali su nepoticajnim motivima, pa su ih stavili u grupu neutralnih ili nevažnih motiva. Odlazak i upoznavanje sa stranim sveučilištem također smatraju nevažnim, jer se to samo po sebi događa suradnjom na projektu, a nikako nije motiv zbog kojeg se ulazi u projekt.

Analiza motiva stranih istraživača potpuno je suprotne naravi i dolazi iz formalno uspostavljenih institucija koje povezuju njihov osobni interes za vlastiti status i reputaciju s interesom njihovih ustanova (sveučilišta, instituta). Postojanje međunarodnih znanstvenoistraživačkih projekata i publiciranje takvih radova znači i više bodova na rang-ljestvici nacionalnoga popisa sveučilišta, a i viši status i reputaciju samog istraživača. Kriteriji vrednovanja osobnih karijera i vrednovanje ustanova formalno su spojeni i dijele uzajaman interes. Na taj način interakcija formalnih i neformalnih institucija rezultira višim sustavom vrijednosti, prema kojem se ocjenjuje međunarodna razmjena i njezini rezultati.

Financijski interes, iako stavljen u grupu dobrodošlih motiva, ovisi ipak o statusu istraživača. Ako istraživač ima ugovorni status s ustanovom, za razliku od stalno zaposlenog istraživača, njegov se prioritet motiva mijenja i financijski interes dolazi na prvo mjesto.

Razlike i sličnosti u vođenju i istraživanju na međunarodnom projektu za iskustvo istraživače ne znači poticaj, jer je

težina u međunarodnoj istraživačkoj razmjeni na prevladavanju razlika i traženju partnera s kojim se može uspješno napraviti projekt, što je rezultat više razine proaktivnoga pristupa u traženju kompetentnoga partnera. Traženje partnera sličnoga kompeticijskoga nivoa jamči bolju uspješnost projekta. Razlike u kompetencijama ne postoje samo u istočnim zemljama, one postoje i u zapadnim zemljama, zbog čega nije korisno etiketiranje znanstvenoistraživačkoga rada na "zapadu" ili "istoku" generaliziranim ocjenama.

Inicijative domaćih i stranih istraživača i identifikacija promjena

Prema odgovorima intervjuiranih domaćih i stranih istraživača, u najvećem broju slučajeva inicijativa je potekla od inozemnih, zapadnih, istraživača, jer su oni bili bliže informacijama. Taj smjer inicijative potpuno je razumljiv, jer je i kod svih drugih tipova tržišta inozemna ponuda u početku imala prednost kako u ponuđenom 'know-how', tako i u pratećim izvorima financiranja. Nakon desetljeća iskustva zapadno-istočne suradnje, što je rezultiralo prilagođavanjem pravilima igre, javlja se sve više inicijativa i s istočne strane, osobito preko projekata u Framework 6. U početku, dok je inicijativa bila više na zapadnoj strani, razvila se određena masa kontakata ili mreža koje dalje same po sebi obostrano iniciraju i razvijaju suradnju. Kanali kojima su se uspostavljale inicijative jesu susreti na međunarodnim konferencijama, kontakti preko web-stranica ili otvoreni javni projektni natječaji. Domaći su istraživači prve kontakte stjecali na međunarodnim konferencijama, a zatim se dalje razvijala suradnja i drugim kanalima.

Hrvatska je dugo bila izvan glavnih europskih financijskih tokova podrške znanstvene suradnje, a tek su manjim dijelom tu suradnju podržavale strane udruge i agencije. Zahvaljujući njihovoj potpori, mnogi hrvatski istraživači imali su prilike boraviti u inozemstvu te tako steći profesionalna iskustva i poznanstva, a i mnogi inozemni istraživači posjećivali su Hrvatsku kao gosti predavači i istraživači. "Boom" inozemnih posjetitelja znanstvenika bio je karakterističan za sve tranzicijske zemlje, a dublji trag suradnje ostao je ondje gdje se tržište znanstvene djelatnosti i visokog obrazovanja lakše otvaralo u smislu formalnih dopusnica za strana sveučilišta i u smislu formalno institucionaliziranih tijekova novčanih projektnih potpora (razni projekti u sklopu Phare programa, a danas Cards).

Zbog rata i političke izoliranosti Hrvatska nije objektivno imala lagane uvjete razvoja, pa je ukupan učinak zaostajanje za krugom zemalja poželjnih za prvi krug priključenja EU. Zbog toga se institucionalna razmjena nastavnika i istraživača

svodila na pojedinačne napore već spomenutih udruga i diplomatskih predstavništava, putem kojih su hrvatski istraživači stjecali potrebno iskustvo, učili i razvijali svoju konkurentsku sposobnost. Ona se svodila na ocjenu dviju vrsta sposobnosti: prve, sposobnosti izražavanja i pisanja na engleskom jeziku te druge, sposobnosti brzine prilagođavanja međunarodnim standardima u nastavnoj i znanstvenoj djelatnosti. Zadatak prilagođavanja zahtjevima suvremene udžbeničke literature i nastavnim programima bio je daleko lakši i manje zahtjevan od prilagođavanja međunarodnim standardima znanstvenoistraživačke djelatnosti.

Znanstvenoistraživačka sposobnost prilagođavanja uvjetima konkurencije na zapadnom tržištu prije svega zahtijeva dug rok, a on traži sustavnu nacionalnu strategiju prilagođavanja međunarodnim standardima. Proces prilagođavanja završava punopravnim članstvom u EU, a novoj članici obično pripada status manje razvijene članice ili "članice u razvoju". Sustavno i dinamičko prilagođavanje i stjecanje konkurentne sposobnosti u znanstvenoistraživačkom radu u ekonomskoj je znanosti zaostalo, jer nisu dani jasni strategijski i dinamički ciljevi razvoja. Nisu bili zadani međunarodno prepoznatljivi formalni kriteriji za napredovanje istraživača niti su bili primijenjeni međunarodni standardi evaluacije i rangiranja znanstvenih ustanova, časopisa, revija i drugih publikacija.

Objektivan razlog takva zaostajanja ekonomske znanosti bio je politički izolacionizam, zbog kojeg nismo bili formalno uključeni u kanale financiranja međunarodnih znanstvenoistraživačkih projekata, a ni raznih programa razmjene studenata i nastavnika kojima bi se moglo steći iskustvo. U takvim okolnostima nametanje međunarodnih standarda bez faze prilagođavanja domaćega znanstvenog potencijala izazvalo bi šok "ogoljavanja" bez postizanja cilja – povećanja kvalitete i konkurentne sposobnosti. Zbog toga se primijenio lakši put više kozmetičkoga ili površinskoga prilagođavanja međunarodnim standardima izlaganjem radova na međunarodnim konferencijama i objavljivanjem radova u njihovim zbornicima. Pri tome se gotovo u pravilu nije dobivala recenzija i istraživački radovi nisu se poboljšavali niti se razvijao kritički način razmišljanja. Neki domaći istraživači čak su publicirali radove u zbornicima međunarodnih konferencija, a da ih gotovo u pravilu uopće nisu izlagali i branili na tim skupovima.

Čitav proces prilagođavanja međunarodnim standardima bio je evolucijsko-institucijski spor, ali su se neki istraživači brže i lakše prilagodili međunarodnoj konkurenciji. Njihov je zajednički osjećaj da su zbog toga bivali u svojim vlastitim sredinama "kažnjavani" raznim vidovima "tihih sankci-

ja" zbog odstupanja od uobičajenoga prosječnog obrasca ponašanja većine. Takvih je istraživača u svakoj akademskoj sredini u prosjeku relativno malo i oni se kao manjina nisu mogli izboriti da na primjeru vlastite individualne odgovornosti i sposobnosti povuku ostale i promijene smjer kretanja te nametnu kvalitetnije konkurentske standarde. Tek kada se ta manjina zbog pozitivnog iskustva pretvori u kritičnu masu, može se očekivati da će se promijeniti i stavovi njihovih ustanova.

Međunarodni projekti u većem broju i s većom vrijednosti pojavili su se tek nakon 2000. godine i time se formalno institucionalno otvorio put jačoj međunarodnoj suradnji. U određenim projektima domaći su istraživači dobili partnersku ulogu, a u nekima podugovaračku ulogu lokalnih stručnjaka. Formalni ulazak međunarodnih projekata na području ekonomske znanosti svakako će pozitivno pridonijeti razvijanju konkurentske sposobnosti domaćih istraživača te će im potencijalno omogućiti da lakše ostvare publiciranje u referentnim međunarodnim časopisima.

Analizirajući poticaje za iniciranje međunarodne suradnje domaćih istraživača, dolazi se do zaključka da postoje poticaji višeg i nižeg ranga, a neki poticaji uopće ne egzistiraju. Poticaji višeg ranga jesu intelektualna znatiželja, ispitivanje konkurentske sposobnosti i provjera vlastite vrijednosti te izazov ambicioznosti da se nauči više. Drugim riječima, ukupna mentalna i intelektualna korist izvlačenja iz lokalne određenosti i podređenosti, koja ne tjera na izvrsnost, predstavljaju motive višega ranga. Poticaji nižeg ranga jesu vrijedni susreti, druženja, pristup izvorima literature, putovanja, umrežavanja i financijska nagrada, koja povećava osjećaj zadovoljstva da je rad nagrađen. Poticaji koji se ne rangiraju jesu poticaji radi promaknuća u viša zvanja ili bolji položaj u vlastitoj instituciji. Prvi zbog toga što se promicanje u više zvanje može formalno steći i manjim naporima nego što je suradnja u međunarodnom istraživačkom radu, koje omogućuju "mekani" uvjeti objavljivanja radova u domaćim časopisima s međunarodnom recenzijom ili radovi u zbornicima međunarodnih konferencija. Rad na međunarodnim projektima potencijalno daje mogućnost domaćim istraživačima da lakše ostvare zadatak publiciranja u referentnim međunarodnim časopisima, ali zahtijeva i puno više truda i odricanja za istu formalnu ocjenu (nagradu) koja se mogla steći i manjim trudom. Bolji položaj u okviru vlastite institucije također nije poticaj, jer su istraživači s takvim iskustvom mahom priznali da su trpjeli veće troškove nego što su imali koristi. Manje kompetitivne sredine znaju sankcionirati individualne inicijative, pa je za nastavnika istraživača takvu informaciju bilo korisnije sakriti nego podijeliti je s kolegama i ustanovom. Sama usta-

nova u formalnom smislu nema potrebe za međunarodnim projektima, jer službene evaluacije fakulteta, odnosno sveučilišta, po tom kriteriju nema.

Iz javnih znanstvenih instituta dolazi više poticaja za međunarodnu znanstvenu suradnju, iako nema ni formalne evaluacije ustanova po tom kriteriju. No postoji neformalni prestiž i financijska korist, jer svaki projekt znači dodatno vrijedan izvor financiranja. Ustanove visokog obrazovanja dodatne prihode stječu nastavnom djelatnošću, a osjetno manje projektnim radom, pa zbog toga nemaju toliko poticaja za međunarodnu projektnu suradnju šire.

PERCEPCIJE UGODNIH I NEUGODNIH IZNENAĐENJA IZ ZNANSTVENOGA MEĐUNARODNOG ISTRAŽIVANJA

U intervjuima s domaćim i stranim istraživačima iskristalizirale su se razlike nastale na temelju iskustva na međunarodnim ekonomskim znanstvenim istraživanjima.

Identifikacija razlika koje su uočili domaći istraživači

Domaći istraživači slažu se da se najveće razlike u radu na međunarodnim projektima tiču organizacije istraživačkoga rada i zahtjevnosti projekta te precizne metodologije i poštivanja rokova iz ugovornog odnosa. Disciplina, točnost, metodologija, profesionalni pristup, usmjerenost na konkretni cilj projekta, administrativna zahtjevnost i slično doživljavaju se kao najveća razlika zbog pozicijske eksternalije koje istraživači imaju u odnosu na svoje iskustvo u radu na tzv. "domaćim" projektima koje financira Ministarstvo. Kriteriji kvalitete i profesionalnog odnosa u znanstvenoistraživačkom radu daleko su najniži u projektima Ministarstva i zbog toga se ta razlika doživljava kao najveća. Ona se istodobno doživljava kao pozitivna razlika, iako postoje i neka neugodna iznenađenja u pogledu pretjerano administrativno zahtjevnih projekata u EU.

Sljedeća grupa najvećih razlika vezuje se za stupanj unutrašnje diskusije na projektu koja uključuje i bitno drugačiju kvalitetu recenzija. Ta se razlika ponovo javlja zbog postojanja pozicijske eksternalije u odnosu na dosadašnje iskustvo "mekano vođenih" domaćih projekata, gdje je *brain-storming* na projektu bio više formalan, a manje sadržajan. Razlika prema zapadnim recenzijama ističe se kao vrlo neugodna i šokantna u prvo vrijeme, da bi se nju, nakon što se prevlada šok, podcrtalo kao najveći dobitak, korist ili bogat izvor učenja. Kvalitetna recenzija ključ je stjecanja konkurentne sposobnosti, koju domaći istraživači – kada su lokalno zatvoreni – jedva poznaju.

Treća je bitna skupina razlika u interdisciplinarnom pristupu, u kojem su domaći istraživači imali vrlo malo iskustva

ili ga uopće nisu imali. Razlozi su različiti, a grubo se mogu podijeliti na dva osnovna uzroka. Jedni imaju uzroke u vertikalnom sustavu edukacije i stvaranja znanstvenih karijera u krutim okvirima pojedinačne discipline, a drugi uzrok leži u nepostojanju kolaborativnih projekata zato što formalno zakonski nisu bili prepoznati.

Ostale razlike, koje su istaknute, odnose se na mogućnost boljeg iskorištavanja baze podataka u međunarodnom projektu ako projekt prate kvalitetni financijski izvori. Prikupljanje i obradba podataka koštaju, a o tome ovisi izvorna utemeljenost znanstvenog istraživanja. Razlika u znanju između domaćih i stranih istraživača odnosi se na bolje znanje lokalnih, pa i regionalnih, prilika domaćeg istraživača, na čemu se temelji i njihov osnovni *input* doprinosa u međunarodnom projektu, dok su strani istraživači bolji poznavaoци ekonomske teorije. Razlika u iskustvu rada na međunarodnim projektima vidljiva je, ali se ne doživljava kao neugodno iznenađenje, nego kao rezultat objektivnih (ne)prilika. Primjećuje se i razlika u hijerarhijskoj i financijskoj poziciji domaćeg istraživača u odnosu na stranog istraživača. Ovaj stav treba malo pobliže opisati zbog toga što postoje različiti međunarodni projekti koje možemo ipak razvrstati u dvije velike skupine. Jedni se temelje na partnerskim ugovorima, a drugi na podugovaračkim ugovorima. Prvi su ugovori rezultat pregovaračkoga procesa i odnosi u okviru projekta sasvim su vidljivi već prilikom planiranja raspodjele rada i proračuna. Domaći partner u takvim međunarodnim projektima ima jasna pravila igre i mogućnost definiranja cijene svoga istraživačkog *inputa*. U podugovaračkim projektima nosilac projekta, odnosno strani istraživač, dobio je projekt (jer je pobijedio na međunarodno raspisanom tenderu), a traži lokalnoga partnera kako bi realizirao svoj projekt. Lokalni ili domaći partner zbog toga dobiva hijerarhijski i financijski nižu poziciju, na koju može ili ne mora pristati, ovisno o utjecaju različitih motiva koji ne trebaju biti isključivo financijske naravi.

Identifikacija razlika koje su uočili strani istraživači

S druge strane strani istraživači vide razlike u radu s istočnim istraživačima na sljedeći način. Prije svega generaliziranje razlika teško je i prilično neprihvatljivo te ono varira od zemlje do zemlje, odnosno od istraživača do istraživača, pa se te razlike ne mogu odrediti nacionalnim granicama. Razlike uvijek postoje i težinu suradničkoga rada na međunarodnom projektu treba prebaciti na minimiziranje razlika i njihovo prevladavanje. Unutar jednoga projekta te se razlike teško mijenjaju, ali na dulji rok iskustvo podiže kvalitetu znanja i razlike se smanjuju. Razlike u kvaliteti istraživanja postoje i među zapadnim istraživačima i njihovim institucijama.

Najveću razliku koju su strani istraživači primijetili jest slabiji kritički način razmišljanja prema ekonomskoj teoriji i praksi, koja je ukorijenjena u "zapadnom" znanstvenom sustavu, dok je "istočni" unesrećen naslijeđenom činjenicom da je kritika u komunizmu automatski značila nešto negativno. Kritički način razmišljanja više se njeguje u institutskim krugovima, a manje u sveučilišnim krugovima, uz uvijek prisutna pojedinačna odstupanja. Također primjećuju da su domaći istraživači manje iskusni u projektnoj tehnologiji i manje su orijentirani na timski rad. Ova se razlika vezuje uz neiskusstvo i manjak znanja, koji je i nastao zbog toga jaza. Manjak iskustva uzrok je i nezadovoljstva lokalnih istraživača, kojima se čini da su neprimjereno podijeljene uloge na "lokalce", "terence", "sluge", "izvršioce", "urođenike" ili "vodonoše", a stranci su "interpreti" zaslužni za rezultat projekta. Zbog toga dolazi do konfliktnih situacija i napetosti koje stvaraju nepotrebne transakcijske troškove. Za uspješnost projekta važno je pojedinačno pregovaranje i zajednički interes koji se treba međusobno poklopiti. Zajednički interes nije nužno izjednačavati s ravnopravnošću u podjeli uloga ili financijskom udjelu. Za to služi pregovarački proces da bi se došlo do zajedničkog interesa.

Strani istraživači upozorili su i na razliku u kulturnoj blokadi koja se događa između "zapada" i "istoka" zbog toga što zapadnjaci dolaze s predrasudom da postoji *a priori* veliko neznanje sugovornika na istoku ili sa stavom "mi imamo najbolju tržišnu praksu i mi vas moramo naučiti", a istočnjaci često ne prihvaćaju da je takav primjer prakse najbolji na svijetu. Kulturna blokada karakteristična je za početak međunarodne suradnje, a razbija se njezinim razvojem. Postoji i etička razlika, koja se pojavljuje zbog neznanja ili neiskusstva, ali i osobnih financijskih interesa.

Razlika u znanju o lokalnim prilikama i odnosima veća je na strani domaćih istraživača. Nakon prvih deset godina tranzicije već se primjećuje razlika između mladih i starijih istraživača. U početku su istočni istraživači bili slabi u ekonomskoj teoriji i metodologiji, ali je u međuvremenu stasala mlada generacija istraživača koja je doktorate stekla na poznatim zapadnim sveučilištima, na kojima su stekli i suvremena znanja iz teorije i metodologije. Ono što su izgubili jest stvarni 'know-how' ili intimno razumijevanje domaće situacije, što imaju njihove starije kolege. Grupe istraživača koje imaju jednu i drugu dimenziju imaju i najbolje konkurentne sposobnosti u međunarodnoj istraživačkoj razmjeni.

Percepcije razlika kao ugodnih ili neugodnih iznenađenja

Uočene razlike kako ih doživljavaju domaći istraživači ne mogu se striktno, a naročito ne trajno, podijeliti na ugodne i neugodne razlike, jer su se neugodne razlike pokazale ve-

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 1-2 (69-70),
STR. 123-146

VEHOVEC, M.:
EKONOMSKA...

likim koristima, a ugodne razlike nakon nekoga vremena i iskustva prestaju uopće biti razlike. Ugodna iznenađenja prelijevaju se izravno u koristi, a neugodna iznenađenja također se prelijevaju u koristi uz vremensku odgodu. Neugodna iznenađenja ne shvaćaju se kao trošak nego kao investicija u poboljšanje vlastite konkurentne sposobnosti.

Percepcije o međunarodnoj istraživačkoj razmjeni, kako su ih doživjeli domaći istraživači, mogu se formulirati onako kako je prikazano u Tablici 3.

Opće percepcije

Osobna korist daleko veća od koristi za ustanovu

'Spillover' projekata na ustanovu, studente ili druge interesne grupe minimalan

Ukupne koristi uvijek veće od ukupnih oportunitetnih troškova

Reputacijski kapital istraživača potencijalno utječe na rejting institucije, ali formalno nije prepoznatljiv ni vidljiv

Ciljane percepcije

Kvalitetne recenzije kao izvor učenja

Stvaranja i uklapanja u mreže istraživača i njihovih ustanova

Lakši pristup bazama podataka i bolja logistička podrška projektu

Koristi od stručne razmjene ideja, znanja, iskustva

Koristi od učenja vođenja projekta organizacijski, metodološki i evaluacijski

Izvor: Obradba anketnih upitnika

📌 **TABLICA 3**
Percepcije domaćih
ekonomista o
međunarodnoj
znanstvenoj suradnji

Domaći istraživači ističu razlike koje su uočili, ali naglašavaju i koristi koje su imali u međunarodnoj znanstvenoj suradnji. Koristi se doživljavaju u prvom redu osobno, a rijetko za ustanovu, iako se osjeća značajna razlika između istraživača iz znanstvenih instituta i onih s fakulteta. Naime, u znanstvenim su institutima regulirane posredne financijske koristi instituta (oko 30% proračuna ostaje ustanovi), dok tako nije i na fakultetima. Većina istraživača naglašava da su njihove individualne koristi uvijek bile veće od troškova na koje su nailazili, pa su im čak i neugodna iznenađenja zapravo bila korisna. Pri tome treba imati na umu da su ispitanici imali uvijek jače izraženu osobnu motivaciju, a ne službeno induciranu, pa je i njihova usmjerenost prema međunarodnim projektima naglašeno pozitivna. Izražena je i asimetrija znanja, pa troškovi nisu izgubljeni, nego služe kao investicija u znanje.

Percepcije ugodnih i neugodnih iznenađenja prelijevaju se i kod stranih istraživača u ukupne koristi koje nadmašuju ukupne troškove, i to prije svega zbog razloga prikazanih u tablici 4.

Navedene koristi služe kao platforma za razvijanje novih projekata i podizanje njihove kvalitete, jer je prethodno iskustvo dovelo do određene prirodne selekcije u kojoj su manje kompetitivni istraživači otpali, a oni kompetitivniji opstali

● **TABLICA 4**
Percepcije domaćih i stranih ekonomista o koristima međunarodne znanstvene suradnje

jer su dokazali da mogu uspješno surađivati na bazi uzajamnih interesa. Stoga sudionici međunarodne znanstvenoistraživačke razmjene ne vide sebe na pozicijama suprotstavljenih strana, nego na pozicijama medijatora koji imaju ulogu uklanjanja razlika radi postizavanja obostranoga cilja: ostvarivanja što boljeg rezultata projekta.

Domaći istraživači	Strani istraživači
<u>Opće koristi</u>	<u>Opće koristi</u>
Ukupne koristi uvijek veće od ukupnih oportunitetnih troškova	Ukupne koristi uvijek veće od ukupnih oportunitetnih troškova
Osobna korist daleko je veća od koristi za ustanovu	Obostrana korist za istraživača i njegovu ustanovu
'Spillover' projekata na ustanovu, studente ili druge interesne grupe minimalan	'Spillover' projekata značajan za ustanovu, studente ili druge interesne grupe
Reputacijski kapital istraživača potencijalno utječe na rejting ustanove, ali formalno nije prepoznatljiv ni vidljiv	Reputacijski kapital istraživača potencijalno utječe na rejting ustanove i formalno se prepoznaje
<u>Individualne koristi</u>	<u>Individualne koristi</u>
Kvalitetne recenzije kao izvor učenja	Kvalitetnije komparativno istraživanje
Stvaranja i uklapanja u mreže istraživača i njihovih ustanova	Razvijanja i širenja profesionalnih mreža
Lakši pristup bazama podataka i bolja logistička podrška projektu	Pribavljanja izvornih podataka do kojih inače ne mogu doći
Koristi od stručne razmjene ideja, znanja, iskustva	Susreti sa zanimljivim kolegama i sklapanje prijateljstava
Koristi od učenja vođenja projekta	Podizanje opće razine znanja
organizacijski, metodološki i evaluacijski	

Izvor: Obradba anketnih upitnika

PODRUČJA INTERESA NA KOJIMA HRVATSKI I ZAPADNI (EU) ISTRAŽIVAČI MOGU NAJVIŠE NAUČITI JEDNI OD DRUGIH

Ispitivanje o tematsko-istraživačkim područjima u kojima ekonomisti s "istoka" i "zapada" mogu najviše naučiti jedni od drugih donijelo je različite odgovore. U jednim su ispitanici predlagali tematska područja unutar znanstvenoga područja ekonomije, kao što su npr. javne financije, menadžment, poduzetništvo, regionalna ekonomija, a koja su inače predmet njihova užeg interesa te smatraju da je vrijedno to znanje produbiti. Drugi su predlagali interdisciplinarna područja, kao što je npr. neoinstitucionalna ekonomika, ekonomska sociologija, ekonomska psihologija i sl., jer je riječ o sasvim novim i do sada slabo razvijenim područjima, a sadašnje je ekonomsko stanje preusko, pa time i ograničeno.

Budući da je do sada većina inicijativa išla od zapada prema istoku, analiza tema dosadašnjih EU-ACE projekata pokazala bi kako su se tematski interesi razvijali i na kojim su područjima istraživači našli zajednički interes. Teme su se uglavnom formulirale na zapadnoj strani, iako su se izvorno

i logički nametale na istoku s razvojem tranzicije, npr. tema transformacije vlasništva do korporativnog upravljanja i poslovne etike. Ukupno gledajući, akademski i javni interes kretao se od "zapada" prema "istoku", a financijski su ga pratili razni multilateralni, bilateralni ili kolaborativni projekti europske zajednice.

Učenje je motivirano interesom, pa su domaći i strani istraživači formulirali neke pozicije zajedničkih interesa kao područja na kojima jedni od drugih mogu najviše naučiti. Zajednički interes nastaje zbog kombinacije povijesno naslijeđenog iskustva i znanja iz oba svijeta. Zajednički interes postiže se vrednijim rezultatima komparativnih istraživanja, do kojih je inače vrlo teško individualno doći, ili interdisciplinarnim istraživanjima koja donose važne sociološke, psihološke, politološke, pravne i ostale uvide u razumijevanje ključnih konkurentskih i suradničkih procesa na tržištu. Područje na kojem se najbolje postiže zajednički interes jest primijenjena ekonomika, a ne ekonomska teorija. Institucionalno se zajednički interes najbolje povezuje u slobodnoj utakmici za međunarodnim projektom koji u svom zadatku ima potrebu za lokalnom analizom. Zajednički interes najbolje se postiže u uvjetima individualizacije znanstvene suradnje i odgovornosti.

ZAKLJUČNA RAZMATRANJA

Iskustvo Hrvatske u međunarodnim znanstvenim istraživanjima na području ekonomije bilo je skromno i tek se nakon 2000. počinje značajnije razvijati. Povijesno naslijeđe zatvorenosti, s kojim je ekonomska znanost ušla u tranziciju, značilo je samo po sebi teret, jer je otpor navikama ponašanja bio vrlo tvrdokoran. Institucionalne promjene lakše su se prihvaćale u nastavi, iako je i za njezinu reformu prihvaćen jedan "mekši" pristup djelomičnoga prilagođavanja koji je zahtijevao manje transakcijske troškove. Tek se novim Zakonom o znanstvenoj djelatnosti i visokom obrazovanju, prihvaćenim u srpnju 2003. godine, otvara mogućnost stvarne institucionalne reforme u skladu sa zahtjevima priključenja EU i njezinim *acquis communautaire*.

Za međunarodnu znanstvenu razmjenu, osim povijesnoga naslijeđa, velik je teret bilo i razdoblje političkog izolacionizma, u kojem je RH zaostala u usporedbi s drugim zemljama prvoga kruga priključenja EU. Zbog njega RH nije imala pristup zapadnim fondovima koji su financirali međunarodna istraživanja i zbog toga je izostalo sustavno institucionalno otvaranje istraživačkoga prostora. Iskustvo i znanje stjecalo se na osnovi osobne motiviranosti, često uz velike institucionalne zapreke i privatne troškove zbog postojanja rigidnoga formalnog, ali i neformalnog, institucionalnog okvira.

Institucionalne promjene rezultat su interakcije neformalnih i formalnih institucija, koje ako djeluju u istom smjeru, imaju jači učinak. Njihov učinak može biti u pozitivnom ili u negativnom smjeru, ovisno o tome kojim se ciljem defini- ra. U ovom radu cilj je bio identificiranje promjena koje su se dogodile u suradnji domaćih istraživača i njihovih zapadnih kolega. Analiza motiva s kojima su ušli u znanstvenu razmjenu potpuno je drugačija, što pokazuje da su poticaji dolazili iz različitih izvora. Domaći istraživači nisu imali formalnih institucionalnih poticaja, nego su se oslanjali na vlastitu želju za stjecanjem znanja i iskustava. Strani istraživači imali su formalne poticaje koji reguliraju njihovu karijeru, status i prestiž, a koji su usklađeni s formalnim interesima njihovih ustanova. Zbog toga ne iznenađuje što je smjer inicijativa za međunarodnom znanstvenom razmjenom dolazio iz smjera "zapada".

Domaći istraživači uočili su da su temeljne razlike u znanstvenom istraživanju, između njihova dotadašnjeg iskustva i navika te zapadnih kolega, bile u samoj organizaciji projekta, njezinoj metodologiji i evaluaciji. Primijećene su i razlike u interdisciplinarnom pristupu istraživanju i asimetričnosti znanja. Zapadni su istraživači pokazali superiornost u odnosu na teoriju i metodologiju, a domaći u odnosu na lokalno razumijevanje ekonomskih odnosa.

Najjače iznenađenje i razliku koju su domaći istraživači doživjeli jest suočavanje sa zapadnom recenzijom, ali na kratki rok. U dulji rok smatraju je korisnom, a neugodno iznenađenje prelijeva se u ugodnu korist. Sve ostale razlike doživljavaju se kao trošak procesa učenja koje će na kraju donijeti veće koristi. Razlike u negativnom smislu, kao što je hijerarhijska i financijska podređenost, prevladavaju se ugovornim pregovaranjem ili se jednostavno shvaćaju kao investicijski trošak. Ove stavove domaćih istraživača treba promatrati u kontekstu njihova izvornog (*bottom-up*) zanimanja za vlastitu konkurentsku sposobnost, pa su i njihovi stavovi *a priori* pozitivni.

Strani istraživači ne vide sebe na suprotstavljenim pozicijama, nego na medijatorskim pozicijama postizanja istoga cilja, a to je uspješna realizacija projekta. To je logički rezultat desetogodišnjeg iskustva i zanimanja za tranziciju, koje prestaje biti tema istraživanjima s prvim krugom ulaska istočnih zemalja u EU. Ostaje zanimanje za međunarodnu znanstvenu razmjenu umreženu na kolegijalnim osnovama koje može pokriti područja zajedničkog interesa u komparativnim i interdisciplinarnim istraživanjima.

Ovo pilot-istraživanje potvrđuje da se susreti domaćih hrvatskih istraživača sa zapadnim kolegama i njihova međusobna suradnja u međunarodnim projektima općenito shva-

ća kao *win-win* situacija u kojoj obje strane imaju proaktivni pozitivni stav. Takav rezultat ne iznenađuje, jer se uzorak ispitanika sastojao samo od onih koji imaju iskustvo u međunarodnoj znanstvenoj suradnji. Međutim, rezultati ovog istraživanja upozoravaju na to da je međunarodna ekonomska znanstvena suradnja nedovoljno razvijena i da se na nju odnosi još niz formalnih i neformalnih institucionalnih ograničenja, uzroci kojih su se u ovom radu pokušali rasvijetliti.

LITERATURA

- Adam, F., Makarovič, M. (2002.), Socijalne promjene i tranzicija u svjetlu društvenih znanosti: primjer Slovenije, *Društvena istraživanja*, 11 (6): 995-1012.
- Bajo, A. (2003.), *Financiranje visokog školstva*, Institut javnih financija, Biblioteka Fiskus Zagreb.
- Harris, J. (2002.), *Institutions, Politics and Culture: A Case for "Old" Institutionalism in the Study of Historical Change*, Working Paper Series LSE, Development DESTIN Studies Institute, No. 02-34.
- Kamenar, B., Sunko, D. (2002.), International Scientific Cooperation. U: N. Švob-Đokić (ur.), *Research and Development Policies in the South-east European Countries in Transition*, Institute for International Relations (str. 103-112), Zagreb, Institute for International Relations.
- Mantzavinos, C. (2000.), *Individuals, Institutions and Markets*, Cambridge University Press.
- McAdams, R. H. (1997.), The Origin, Development, and Regulation of Norms, *Michigan Law Review*, 96 (2): 338-431.
- North, C. D. (1990.), *Institutions, Institutional Change and Economic Performance*, Cambridge University Press.
- Pejovich, S. (2003.), "Understanding the Transaction Costs of Transition: It's the Culture Stupid", *The Review of Austrian Economics*, 14: 347-361.
- Polšek, D. (2004.), Higher Education in Croatia – EU Accession requirements and the prospect of their realization. U: K. Ott (ur.), *Croatian Accession to the European Union*, Zagreb: Institute of Public Finance and Friedrich Ebert Stiftung, forthcoming.
- Pravdić, V. (2002.), Research organization and scientific infrastructure. U: N. Švob-Đokić, (ur.), *Research and Development Policies in the Southeast European Countries in Transition*, Institute for International Relations (74-84), Zagreb.
- Prpić, K. (2003.), Društvena podcjenjenost znanosti i razvoj hrvatskog istraživačkog potencijala, *Društvena istraživanja*, 12 (1-2): 45-68.
- Rogić, I. (2003.), Znanstvena politika i modernizacija u Hrvatskoj, *Društvena istraživanja*, 12 (1-2): 3-26.
- Štulhofer, A. (1997.), Sociokulturni aspekti neslužbenog gospodarstva – između oportunitizma i nepovjerenja. *Financijska praksa*, 21 (1-2): 125-140.
- Štulhofer, A. (1998.), Što kultura ima s tim? Sociokulturni kapital, civilnost i hrvatsko gospodarstvo. U: M. Meštrović, A. Štulhofer (ur.),

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 1-2 (69-70),
STR. 123-146

VEHOVEC, M.:
EKONOMSKA...

Sociokulturni kapital i tranzicija u Hrvatskoj, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb.

Švob-Đokić, N. (2003.), The Transitional Changes in the Scientific Systems of Southeast European Countries. U: V. Franičević, H. Kimura (ur.), *Globalization, Democratization and Development*, Masmedia and WIIW, Zagreb, str. 455-466.

Švob-Đokić, N. (2002.), The Disciplinary Structure of Science in Croatia. U: N. Švob-Đokić (ur.), *Research and Development Policies in the Southeast European Countries in Transition*, Institute for International Relations, Zagreb, 94-100.

Vehovec, M. (2001.), Informal Institutions in a Transition: Does Business Ethics Matter? *Journal des Economistes et des Etudes Humaines*, 11 (1): 115-129.

Vehovec, M. (2002.), Neslužbeno gospodarstvo i neformalne norme ponašanja: koliko može pomoći etika u poslovnom ponašanju, *Financijska teorija i praksa*, 26 (1): 229-244.

Vehovec, M. (2003.), Evolucijsko-institucionalni pristup razvoju poduzetništva. U: D. Čengić, M. Vehovec (ur.), *Poduzetništvo, institucije i sociokulturni kapital* (str. 13-36), Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb.

Economic Science, Research Encounters and Institutional Constraints

Maja VEHOVEC
Faculty of Economics, Rijeka

Scientific research in the field of economics was traditionally kept inside the domestic market and within a rigid framework of vertical discipline. It has gradually started to open up in the '90s, but ten-year data, from 1993 – 2002, show modest results. The non-existence of a national scientific research register for international cooperation prevents a more precise and detailed situation review. The goal of this paper is to investigate institutional constraints that prevent more intensive international cooperation in the field of economics. The database is collected empirically, mainly by qualitative methodology of in-depth interviews, but also by quantitative analysis of public data on international scientific cooperation. The analysis has showed that formal and informal institutional constraints still powerfully prevent the competitive ability of domestic researchers. Thus, the aim was to identify those constraints that were perceived as the biggest surprise or difference. From the EU integration perspective the purpose of this paper is to assess whether economic encounters are converging in competitive cohabitation with assets or liabilities. It seems that incentives of informal institutions point to a win-win situation.

DRUŠ. ISTRAŽ. ZAGREB
GOD. 13 (2004),
BR. 1-2 (69-70),
STR. 123-146

VEHOVEC, M.:
EKONOMSKA...

Wirtschaftswissenschaften, Zusammenarbeit in der Forschung und institutionale Einschränkungen

Maja VEHOVEC
Wirtschaftswissenschaftliche Fakultät, Rijeka

Die wissenschaftliche Forschung im Bereich der Wirtschaftswissenschaften in Kroatien war lange Jahre auf den einheimischen Markt beschränkt und bewegte sich in einem engen Rahmen strenger disziplinarischer Auflagen. In den 90er-Jahren begann sie sich allmählich zu öffnen, doch nehmen sich die Ergebnisse der internationalen wissenschaftlichen Zusammenarbeit im Zeitraum 1993–2002 recht bescheiden aus. Ein nationales Register zur wissenschaftlichen Zusammenarbeit mit dem Ausland gibt es nicht, sodass eine detaillierte Bestandsaufnahme nicht möglich ist. Die hier präsentierten Angaben beruhen auf empirischen, in erster Linie qualitativen Methoden, d.h., sie wurden in ausführlichen Interviews erstellt, aber auch durch die quantitative Analyse bestehender und öffentlich zugänglicher Daten über die wissenschaftliche Zusammenarbeit mit dem Ausland. Diese Arbeit sollte ermitteln, ob es institutionale Hindernisse gibt, die eine intensivere Zusammenarbeit erschweren. Die Resultate zeigen, dass es immer noch starke formale und nicht formale institutionale Einschränkungen gibt, die die Konkurrenzfähigkeit einheimischer Forscher verhindern. Es werden jene Einschränkungen angeführt, die von den Wissenschaftlern selbst beobachtet und als die größten "Überraschungen" erlebt wurden. Aus der Perspektive des EU-Beitritts werden Vorteile und Belastungen bewertet, die auf die institutionalen Veränderungen im Laufe des letzten Jahrzehnts zurückgehen und die einheimischen Wirtschaftswissenschaftlern eine Annäherung an ihre Kollegen im Ausland ermöglichen. Anregungen von Seiten nicht formaler Einrichtungen verweisen auf eine sog. Win-win-Situation.